

Оригинални научни рад

UDK 316.75:323.1(=163.41)

DOI 10.7251/SVR1307028V

COBISS.BH-ID 3942680

ТУМАРАЊЕ СРБА ИЗМЕЂУ ИДЕОЛОГИЈА И ИДЕАЛА

Доц. др Ђорђе Вуковић¹

Факултет политичких наука Универзитет Бања Лука

Апстракт: Као најпожељнија постигнућа, замисли о максималним вредностима, мјере потпуности, моралног савршенства или, пак, најбољег нацрта за уређење друштва, идеали су током цијеле људске историје били основа за друштвену акцију. Свако доба је утицало на наше политичко наслеђе, не само својим тековинама, већ и идеалима. Косовски завјет је најдуговјечнији и најузвишенији идеал српског народа. Он је његова душа, утемељујућа идеја, срж његовог идентитета, историјске тежње, народне идеје, опредјељења за слободу, државотворност, саборство, вјерност, саможртвовање. Однос према том идеалу одређивао је снагу колективне свијести, указивао на духовну и моралну постојаност, детерминисао политичке процесе, дипломатске и војне одлуке. Да ли су данашње генерације Срба изневјериле идеале за које су живјели и умيرали њихови преци? Да ли су их надахнуле неке епизодне вредности и неодољиве уобразиље или су неповратно започели супротан дискурс, остављајући развалине према традиционалној свијести и колективној меморији? Да ли умјесто старих, неостварених идеала, стварају нове или егзистирају без било каквих узвишених идеја, визија, снова? Ако су косовски идеали најстаменитији и најдуговјечнији, идеје попут оних које се везују за југословенство и комунизам данас се означавају као погубне илузије, идеолошка самозатирања и слично. Многи тврде да се исто може рећи и за идеју „европеизације“ српског друштва. Осим тога, иако политичким животом и даље доминирају инспиративне идеје из српске традиције, као неизоставан мотив у сваком званичном говору јавних личности, очигледна је њихова крајња банализација у свакодневној пракси као серији доказа да је ријеч тек о политичкој пропаганди и злоупотреби тих идеала, премда се то истовремено може узети и као аргумент да они и даље живе у народу. Да ли је Република Српска отјелотворење народне идеје српског народа западно од Дрине за државотворношћу и слободом? Како је очувати, обнављајући старе и оживљавајући нове политичке идеале?

Кључне ријечи: *идеали, народне идеје, политичка традиција, колективна меморија.*

„А ко беху они диви који су те напред звали, који су те ојачали, који су ти крила дали? То бејаху идеали!“ Ови стихови из чувене пјесме „Светли гробови“ Змаја Јове Јовановића (1833-1904)

¹ djordjev@teleklik.net

описују и објашњавају ону задивљујућу снагу српског народа кроз вијекове тешких и судбоносних изазова у којима је, притиснут ратовима, страдањима, сеобама, неимаштином и другим невољама, увијек успијевао да се подигне, обнови снагу, ојача дух и изнађе путеве побједе и спасења. Изразито богата машта и специфична моћ имагинације, склоност одушевљавању и заносу, самопожртвовање и колективно трпљење које је сношљивим чинила фанатична вјера у народне идеје, надокнађивали су мањак људских и материјалних снага и ресурса, економску инфериорност, техничку заосталост, моћ непријатеља, неблагонаклоност и равнодушност утицајних држава према српском питању.

Из савремене перспективе очигледно да је у вратоломним историјским кретањима било славних и величанствених похода, али и бесциљног, самоубилачког срљања, некада правовремених и промишљених одлука подстакнутих стваралачким заносом, али често и идеолошких бесмислица и политике инађења. Међутим, иако се сваки пут чинило да је дотучен и обезглављен, десеткован и покорен, да му је прегажена и поробљена отаџбина, изобличен и изгубљен идентитет, српски народ би демантовао закључке и прогнозе, чудотворно се подизао са политичког, социјалног и културног стратишта, враћао се из свијета изгубљених и отписаних. Шта га је то одржавало, водило напријед, надахњивало, давало му снагу? Славни пјесник и љекар тврдио је да су то били идеали, а са њим би се сагласили многи његови претходници и потомци, који су мотиком, пушком и књигом исписивали српску прошлост и свједочили о њеној слави и голготама. Срби су увијек знали цијену остваривања својих идеала, а она се опет најпоузданије може наћи међу пјесничким стиховима. Тако је Милан Ракић (1876-1938) поручивао: „Ја ћу дати живот, Отаџбино моја, знајући шта дајем и зашто га дајем!“

Иако су његови славни појединци, па и цијели народ, у западноевропској јавности етикетирани и оптуживани да су „усијане главе“, да их покрећу „врела крв“, бујне емоције и „жива нарав“, не може се порећи да су кроз читаву српску историју идеали били не смо оријентири и инспирације за херојске подвиге и величанствена дјела, већ и најпоузданији савезник у одолијевању кризама и опасностима, одбрани егзистенције и очувању идентитета. Чак и у вријеме ропства и окупације, старе народне идеје давале су смисао, објашњење и утјеху. Ђуро Шушњић подсјећа да идеје, попут вјеровања и митова, чине да се хаотична стварност прикаже као уређен свијет разумљивих сила. „Ужасно је живјети у једном времену у коме не можете препознати праву вриједност или пут до ње.“²

Косовски завјет је најдуговјечнији и најузвишенији идеал српског народа. Он је његова душа, утемељујућа идеја, срж његовог идентитета, колективног памћење и историјске тежње, његовог

² Шушњић Ђ. (2004). *Драма разумевања*. Београд: Чигоја штампа, с. 212.

опредјeљења за слободу, државотворност, саборство, вјерност, саможртвовање. Национални однос према овом идеалу одређивао је снагу колективне свијести, указивао на духовну и моралну постојаност, детерминисао политичке процесе, дипломатске и војне одлуке. Поставља се питање: да ли су данашње генерације Срба одустале од идеала за које су живјели и умирали њихови преци, да ли су их занијеле неке епизодне вриједности и неодољиве уобразиље или су неповратно изабрали супротне путеве, остављајући развалинама према традиционалној свијести и колективној меморији? Да ли умјесто старих, изневјерених, неостварених идеала наши савременици стварају нове или животаре без било каквих узвишених идеја, визија, снова? Да ли је српски народ данас жртва неких нових, њему недовољно познатих и разговјетних идеологија, искривљених форми свијести које креирају и распростиру спољашњи, али и унутрашњи фактори? Опет, иако дјелује као да друштвеним животом и даље доминирају инспиративне идеје из наше политичке традиције, представљајући неизоставан мотив у сваком званичном говору већине јавних званичника и припадника владајуће елите, очигледна је њихова крајња банализација у свакодневној пракси, као серији доказа да је ријеч само о политичкој пропаганди и злоупотреби идеала, мада је то истовремено и снажан аргумент да они и даље живе у народу.

Ако косовски идеали важе за најстаменитије и најдуговјечније у српској свијести, идеје попут оних које се везују за југословенство, комунизам, братство и јединство јужнословенских народа, данас се означавају као погубне уобразиље, илузије, идеолошка самозатирања и слично. Истовремено, иако презрена и пољубљана, још су актуелна и она становишта да српски народ баштини најзначајније историјске, цивилизацијске, културне вриједности и темељне политичке идеале Европе, као што су антифашизам, солидарност, истинољубље итд. На њима почивају увјерења да је Србима мјесто у Европи, међутим, опет се поставља питање да ли су, у којој мјери и на какав начин прихваћене и оживљене идеје као што су отвореност према другом и другачијем, владавине права, једнакости пред законом, индивидуалности, неосуђивости приватне својине итд. Као народ крајности у свему, екстремних расположења, неукроћених и неуравнотежених емоција, лакомислен и еуфоричан, неспособан да учи из историјских искустава, Срби тумарају између идеала и идеологија. Идеали су га од давнина хранили снагом, чврстином, обликовали идентитет, избављали из трагедија, али су га опет разне идеологије обезглављивале, дезоријентисале, уназађивале. И у данашње вријеме, родољубље се често преплиће са национализмом који олако прераста у етноцентризам и шовинизам, док у истој националној заједници јача антinationализам који се граничи са аутошовинизам. Истовремено, на јавној сцени се сударају и снажне идеје еврофанатизма и евроскептицизма, што резултира идеолошким сукобима, партијским свађама, радикалним ставовима који политички амбијент чине додатно хаотичним.

ИДЕАЛИ КАО ТЕЖЊЕ И НАДАХНУЋА

Духовни живот неког народа, његова култура, политика, али и свакодневна пракса, ослањају се на вјерска увјерења, начин разумијевања традиције, моралне оријентире, митске представе, идеале који проистичу из васпитања итд. Људским дјелима управљају разни фактори, али им посебну снагу дају страсти, увјерења, жеље, представе и замисли о будућности. Људи нису подложни само утицајима разних идеологија, већ су зависници и романтичних илузија. Између ових појмова, који се неријетко поистовјећују, постоји значајна разлика. Погрешно је идеале изједначавати са илузијама, које представљају перцептивне поремећаје, односно случајеве када одређени облици и врсте стимулација дају повода неправилној интерпретацији. Такође, када говоримо о идеалима не мислимо на фанатизам иза којег стоји догма. У том смислу, постоје различите врсте идеала: политички, национални, вјерски, умјетнички, спортски итд. Њима је испуњена читава биографија човјечанства, а у њој се најчешће помињу узвишене идеје атинске слободе, римског реда, космополитске једнакости, хришћанског и средњовјековног јединства, ренесансне суверености, просветитељства, национализма, индивидуализма, социјализма, либерализма итд. Нарочито су присталице хуманистичких и просветитељских идеала о слободи и једнакости маштале о укидању апсолутистичке владавине, вјерске нетрпељивости, сурове економије, обесмишљавања „знања“. Тако француски историчар Шарл Сењобос пише да су се крајем 18. вијека образовани људи, „прожети оптимистичним вјеровањем у доброту људске природе, а лишени политичког искуства“³, одушевљавали мишљу о корјеним измјенама социјалних односа, да се начин живота народа може промијенити добром вољом поштених влада. Упркос њиховој злоупотреби, на неки начин и истрошености, као најважнији идеали савременог доба издвајају се идеали демократије, а њене доминантне идеје су и даље братство, слобода и једнакост. Све три су данас доведене у питање, злоупотребљене, погажене, али то не значи и да је без њих могуће рехабилитовати људско достојанство, стабилност политичких система и, посебно, мултикултурних друштва, али и ублажавање и припитомљавање вјерских и националних ангагонизама у свијету.

Грчки појам идеја (*idea/eidos*) не представља тек „видљиву форму“, већ заправо означава „идеалан облик“. Од Платоновог свијета идеја, вјечног и непромјењивог, односно његове „Државе“, која може да се чита и као план за стварање идеалног друштва, до Ролсове концепције јавног ума (слободне јавне употребе интелектуалних и моралних способности која резултира рјешавањем друштвених проблема и доводи до консензуса о основама политичког

³ Сењобос Ш. (2013). *Упоредна историја европских народа*. Београд: Дерета, с. 312.

система), као политичког идеала либерализма, друштва које повезује економски просперитет и социјалну правду, јављале су се људске тежње да стање ствари буде боље од постојећег. Идеја се узима и као основна компонента размишљања (идеја доброг као мјерило умног сазнања и моралног поступања). За Лока оне су „оно што дух користи док мисли“, а за Декарта „оно што лежи у духу сваког мислећег бића“. Сазнање идеја је аргумент мудрости. Тако су идеали она најпожељнија постигнућа, замисли о максималним вриједностима, мјере потпуности, моралног савршенства или, пак, најбољег нацрта за уређење политичког живота у друштву. Иако се изводе из сазнања, идеје могу бити рационалне и ирационалне. Аутор књиге *Политички идеали*, Делајл Бернс, каже да су идеали основа за акцију, да управљају савременом политиком. Историја идеала је историја европске цивилизације. Свако доба је утицало на наше политичко наслеђе, не само својим тековинама, већ и идеалима. Важно је познавати политичке чињенице, односе између појединаца и друштвених група, ток догађаја, утицај религијских и етничких критеријума и слично, „али између разних чињеница налазе се и неке које називамо идеалима; а то су ствари или стања која се желе, и чије остварење изискује промјену закона и управе, и, у области групних односа, измјену постојећих прилика“⁴. У том контексту Бернс анализира улогу политичких идеала кроз историјску перспективу. Увјерен да прошлост треба да послужи садашњости зарад обликовања будућности, идеале тражи у ономе што су се људи надали да раде (шта су желели да се деси). „Политички идеал зависи од политичког незадовољства, који потиче из запажања да су односи људи који живе у разним постојаним заједницама рђаво подешени.“⁵ Њихову трајну вриједност представља аргумент да егзистирају као велика и непресушна инспирација многим генерацијама научника, умјетника, политичара, реформатора, револуционара. Виталност идеала не чини само сазнање да су успјевали пробудити и мобилисати огромне масе и у оквиру њих појединце који су били спремни на сваку жртву зарад узвишеног циља, већ што су и изузетни креативни потенцијали који, у комбинацији са историјским искуством, показују смјернице ка бољим, праведнијим и смисленијим рјешењима политичких изазова. Војислав Становчић сматра да је управо суштина „политичког“ у тражењу одговарајућих модалитета заједничког живота, што значи и „установа, образаца, 'бољих' и 'најбољих облика' и низа елемената који се тичу заједница, регулисања односа у њима, положаја оних који доминирају или управљају, очувања интегритета и усмјеравања заједница ка постизању одређених циљева“⁶.

⁴ Бернс Д. (1993). *Политички идеали*. Ниш: Градина, с. 244.

⁵ Исто, с. 245.

⁶ Становчић В. (2003). *Власт и слобода*. Београд: Удружење за политичке науке, Чигоја штампа, с. 54.

Посредством политичких идеала који преовладавају у одређеном друштву, могуће је установити и основна обиљежја његове политичке културе која се у значајној мјери ослања на најстабилније народне идеје, вриједносна одређења и обрасце политичких вјеровања. Појединци се оријентишу према врховној вриједности у друштву, налазећи смисао у њеном остваривању. Према врховној вриједности, сматра Чедомир Чупић, могу се разликовати и типови друштва. „Друштво у којем је врховна вриједност слобода је либерално друштво. Гдје је врховна вриједност храброст или част то је војничко или витешко друштво. У политичком друштву највриједнији су моћ и власт.“⁷ Облици идеала последице су различитих доживљаја и животних услова одређених генерација. Ендрју Хејвуд наглашава да политичке идеје (које одражавају искуства, интересе и тежње друштвених група) доприносе обликовању типа и природе политичког система, као и повезивању различитих група унутар друштва, његовање солидарности. „Пружајући друштву политичку културу која га уједињује, политичке идеје помажу у унапређивању поретка и друштвене стабилности.“⁸ Зоран Стојиљковић сматра да политичку идеологију можемо дефинисати као сет међусобно повезаних моралних и политичких ставова и вриједности о развојним циљевима друштва и методама како би се они требали достићи. „Идеологија помаже да се објасни зашто људи чине оно што чине, организује њихове вриједности и увјерења и усмјерава политичко понашање, односно садржи нужно своју когнитивну, афективну и мотивациону компоненту.“⁹ Он подсјећа да је за разматрање политичког понашања и одређења грађана важно разликовање политичке идеологије и политичке културе као широког „кишобрана, концепта који, поред вриједности, садржи и политичке стилове и понашања. Иако се идеологија и култура не могу посматрати као међусобно изоловани феномени, неопходно је подвући да су идеологије, као дјела политичких елита, формална и експлицитна виђења политичке заједнице, док се култура односи на њено неформално, посредно разумијевање од стране грађана. „Заправо, политичке елите и страначке идеологије, које се 'од горе' нуде и пропагирају потенцијалним бирачима, једна су страна, а структурисање 'од доле' политичко-идеолошких оријентација грађана под утицајем њихових социјалних, економских, демографских и културалних карактеристика друга су страна - структурирања политичко-идеолошког простора. При томе, ауторитарне тенденције, аномија и димензије

⁷ Чупић Ч. (2002). *Политичка антропологија*. Београд: ФПН, Чигоја штампа, с. 28.

⁸ Хејвуд Е. (2005). *Политичке идеологије*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, с. 4.

⁹ Стојиљковић З. (2011). „Партијске идеологије, европски политички простор и Србија“, у *Годишњак* Факултета политичких наука Универзитета у Београду, бр. 6, с. 105.

политичке алијенације или пак укључености, јесу оне 'посредујуће' варијабле за које претпостављамо да барем једним дијелом могу објаснити повезаности између социоекономског статуса и социокултурних идентитета са одређеним политичко-идеолошким оријентацијама и страначким преференцијама.¹⁰

У вријеме порицања хуманистичких вриједности, немоћи признавања истина и основа знања, ниҳилизма који је завладао духовним животом, постмодернизма који негира и одбацује просветитељску идеју напретка ка „бољем друштву“, поремећеног старог идеолошког спектра, „организованог лагања“, намеће се дилема да ли је уопште и на који начин могуће одредити разлику између подстрекача и занесењака, обмањивача и сањара. Жан Франсоа Лиотар деконструира свеопшту наду у прогресивни пут човјечанства и вјеру у тријумфални поход науке, наглашавајући да у савременом добу владају „метанарације“ као што су оне о прогресивној ема-нципацији разума и рада, моралног оздрављења човјека кроз преображаје у хришћанском учењу о жртви и слично. Постмодернизам покушава да ишчупа саме темеље просветитељског хуманизма: моћ свијести да обликује сопство и снагу језика да мијења свијет, што рађа постмодернистичку празнину, а језик чупа из реалности. Раскринкана је наивна вјера у рационално сопство. У основи постмодернизма почива, како тврди Кристофер Батлер, дубоки ирационализам, крајње разочарење у јавне функције разума изведене из идеје просветитељства. Батлер истиче да је парадоксално што се у данашњем „информационом друштву“ очигледно не треба вјеровати већини информација, јер су оне манипулативно средство, а не средство за унапређење знања, због чега је постмодернистички став сумњичав до граница са паранојом. Скрнављење идеала индивидуалности траје одавно. Истовремено слављен и уништаван, појединац више није вриједносни критеријум. Још је њемачки филозоф, социолог и политички теоретичар тзв. Франкфуртске школе, Хербер Маркузе, у књизи *Једнодимензионални човјек* (1964) доказивао је како индустријско друштво путем своје идеологије (способне да мани-пулише мишљењем: производња лажних потреба, порицање критичког и опозиционог мишљења, лажним утиском слободе итд.) развија „тотални карактер“, какав можемо наћи у идеологијама фашизма, нацизма или марксизма, али и идеологије тржишта.

Доба у којем живимо умјесто занесењака производи рачуниције и потрошаче. Царују вриједности везане за материјално, животи стандард као критеријум успјешности. Западна цивилизација заробљеник је идеологије корпортивизма, тврди Џон Ралстон Сол, која негира и одбацује легитимитет појединца као грађанина у демократском друштву, гдје би морао да буде посвећен општем добру, јавном интересу. „Практични ефекти на појединца су паси-

¹⁰ Исто, с. 106.

вност и конформизам у областима које су важне и неконформизам у областима које то нису.¹¹ Истовремено, на свим странама говори се о губитку смисла, кризи вриједности, баналности, цинизма, демотивисаности, поремећеној идеји самоостварења и друштвене солидарности. Расте неповјерење, чак и непријатељство према политици, аналитичари и хроничари указују на изгубљену улогу извршне власти, парламентаризма, критике, политичке дебате, унутарпартијске демократије, на рачун корпоративизма, банкарства, медијског спектакла итд. Тешку економску кризу прати и оскудица идеала, стваралаштва, морала, а без њих је политика немогућа, па се објављује „крај политике“, уз већ прихваћени „крај идеологија“. Међутим, национални интереси не могу се сачувати и афирмисати без политике, дакле ни идеје слободе, равноправности, демократских начела, социјалне правде. Бернс апострофира да свако доба мора радити на стварању идеала, иначе му пријети повратак слијепом поковавању „природној сили“, што није много боље стање од варварства. Идеали политику, као и човјека, одвајају од патоса. И француско-либански писац Амин Малуф вапи за мотивацијом вриједном поштовања и позива на реафирмацију великих идеала. „Или ћемо умјети да изградимо у овом вијеку једну заједничку цивилизацију са којом ће свако моћи да се поистовјети, заварену истим универзалним вриједностима, вођену снажном вјером у људску авантуру, и обогаћену свим нашим културним разноликостима; или ћемо скупа потонути у заједничко варварство.“¹² Такође, Михајло Ђурић у познатом дјелу *Хуманизам као политички идеал* упозоравао је како најмоћније силе данашњице уништавају саму бит човјека, убијајући културу на рачун цивилизације, док се више усавршавају предмети него људи. „Да бисмо издржали у том времену, морамо имати ослонаца у исконском људском завичају, у ономе што је надисторијско, што се уздиже изнад сваког времена.“¹³ Разматрајући перспективе демократије у глобализованом свијету, у којем се није остварила Фукујамина визија краја историје побједом либералне демократије, већ га оптерећује све израженији раскол богатих и сиромашних, хаос, неморал и суровост новог свјетског поретка према малима, све израженији антиглобализам и тероризам, професор Ненад Кецмановић подсјећа како, иако нека научна и интелектуална посматрања космополитске демократије дјелују утопистички, као „хуманистичка фантазија“, треба водити рачуна да су „наше прогностичке способности лимитиране искуством демократије у оквиру нација-држава“¹⁴.

¹¹ Сол Џ. Р. (2010). *Несвесна цивилизација*. Београд: Карпос, с. 250.

¹² Малуф А. (2009). *Поремећеност света*. Београд: Лагуна, с. 30.

¹³ Ђурић М. (1968). *Хуманизам као политички идеал*. Београд: Српска књижевна задруга, с. 457.

¹⁴ Кецмановић Н. (2011). *Елементи владавине*. Београд: Факултет политичких наука у Београду, Чигоја штампа, с. 380.

Људи данашњице траже уточиште у свијету илузија, гдје је реторика одсјечена од реалности, а поштовање демократских вриједности само привид. Љубомир Тадић истиче да свјетску политику усмјерава агресивна идеологија људских права, а да у српском друштву постоје корумпирани појединци који у име ње дјелују против интереса властитог народа. „Људска права имала би стварну вриједност само када не би била стављена у службу једне монструозне империјалистичке идеологије.“¹⁵ Идеологије представљају раширене, системске начине мишљења, убјеђивања и категорија које су основа социјалног и политичког дјеловања. Извори идеологије, према Бекону, налазе се у људској природи, спознаји и склоности заблудама, као и психолошким узроцима (четири врсте људских заблуда – идоли племена, пећине, трга и театра). Оне играју на колективна осјећања, страхове, надања... Идеологија нуди удобност обмане. Познато је да је Маркс истицао како идеологија формира лажан и погрешан поглед на свијет, док је Манхајм наглашавао да она увијек изражава интерес владајуће класе и служи одбрани друштвеног поретка. Појединци који су формиран у одређеним друштвеним условима сматрају да је немогућ неки други начин мишљења од онога на који су они васпитањем или спонтаном социјализацијом навикли. Идеологија је настала као појам којим су се критичком испитивању друштвене мисли обиљежавали идејни садржаји који су модификовани под утицајем друштвених прилика и који не дају истинско знање о стварности на коју се односе. Зато за Манхајма идеологија није друштвено искривљена, лажна мисао, већ начин, структура и садржај мишљења који је друштвено условљен и који се може разумјети само ако се у обзир узме његова социјално-историјска генеза. Антрополог Клифорд Герц у есеју „Идеологија као културни систем“ издваја најзначајније функције идеологије: Катарзична функција (идеологија као одушак за социјалну фрустрацију), морална функција (идеологија као морална подршка у тешким тренуцима), заговарачка функција (којом се нека агенда намеће као свијест широј јавности) и функција солидарности (идеологија помаже повезивању друштвених група).

Хејвуд идеологију карактерише као манифестацију власти, скуп политичких идеја оријентисаних на дјеловање, односно „идеје које ситуирају појединца у друштвени контекст и производе осјећај колективне припадности“¹⁶. Према томе, да ли као „лажне свијести“ или „свјесне лажи“, сви идеолошки системи су искривљени, друштвено условљени и нуде парцијалне погледе на реалност. Ако се слажемо са констатацијама да се разум и утопија међусобно условљавају, ако прихватамо и неизбјежност идеологије у друштвеном животу, било би потребно и да се скине кринка са све очи-

¹⁵ Тадић Љ. (2002). *Парергон*. Београд: Филип Вишњић, с. 189.

¹⁶ Хејвуд Е. (2005). *Политичке идеологије*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, с. 6.

гледније идеологије о „крају идеологије“ и редефинишу појмови како би се њима овладало. Зато она друштва у којима није ишчезла свијест о потреби за узвишеним идеалима, не могу да се сматрају потпуно комформистичка. Постојање идеала доказ је да постоји и критика постојећег стања.

КОЛИКО ЖИВИ „СРПСКА“ ИДЕЈА?

Када год су се сравњивали идеолошки, геополитички и цивилизацијски интереси великих сила на Балкану, српски народ налазио би се у неприлици. Међутим, његов дух, традиција, виталност, самосвијест, били су изворишта државних одлука, политичких и културних рефлексија, залог вјерности и смјерности. Апострофирајући да историја налази смисао у традицији, Милан Матић тврди да само најбоље идеје и провјерене вриједности имају значајан потенцијал да, у међусобној повезаности политичке културе и традиције (колективне меморије народа), дјелују као конститутивни фактор националне идеје. „Српска“ идеја (баш као и „америчка“, „руска“, „француска“ итд.) може да се замисли као „скуп највиших и најбољих постигнућа једног народа у читавом његовом досадашњем развоју, као избор његових најбољих тековина и вриједности, онога што будућим нараштајима може послужити као мјера, полазна основа и циљ будућих, још виших остварења, као идеал којем треба тежити.“¹⁷

У колективној меморији српског народа доминира увјерење да су поразом на Косову 1389. године, изгубили средњовјековну државу, најумније и најморалније владаре, најхрабрије и највјерније војнике, али да су сачували част, душу и карактер. Појединачне животе, али и колективни опстанак они су ставили на олтар најзвишенијег циља. „Са Косовом Срби губе државу и слободу, али добијају идеал, своје судбинско предодређење, небеску слику која се стално изнова понавља, из генерације у генерацију, одређујући етички кодекс колективног бића народа“¹⁸. Са овим искуством Срби су живјели, стварали и опстајали до данас, увјерени да су стари европски народ, да су браник хришћанства, православља, али да је Европа издала своју хришћанску суштину, своје утемељујуће принципе. Опкољени туђом силом, присиљени на њену цивилизацију, немоћни да граде самосталну државу, нису пристали да изгубе духовну вертикалу. О српској средњовјековној култури Милош Црњански је писао као унутрашњој и моралној, више него што је била блистава по спољашњости. „Да је српство, и кад није имало своју државу, и кад му се под Турцима рушила и црква, ипак сачувало духовно, све атрибуте једне нације, што је једна од најдубљих и најзначајнијих у нашој

¹⁷ Матић М. (2000). *О српском политичком обрасцу*. Београд: Службени гласник СРЈ, Удружење за политичке науке, с. 23.

¹⁸ Драшковић Б. (2013). *Његош, дипломата-државник-пјесник*. Београд: ННК интернационал, с. 194.

прошлости појава. Сличних нема.¹⁹ Стеван Тривунац наглашава да су калуђери, гуслари и хајдуци били творци српског националног епоса, а да је пјеснички десетерац вијековима био убојитије оружје од сабље и пушке, јер је калио и челичио српску душу вјером у српску будућност. Народ је, дакле, био истински колективни носилац српске идеје, која је у 19. вијеку уобличена у национални и државни програм. Њега су снажно надахњивале гусларске пјесме, митови, манастирске фреске, житија и повеље. Иако је обновљена српска држава обухватала тек трећину оних простора који су означени као српска земља, док се значајан дио народа налазио под аустроугарском и турском влашћу, највећи идеал је био да се ослободе сва „неслободна браћа“ и коначно уједине у једну државу.

О српској историји друге половине 19. и почетка 20. вијека, Сима Ћирковић казује да се тада дешавају бројне промјене на политичком и идеолошком плану, док се у области економије и технолошког развоја напредовало успорено. Велику живост на плану идеја доносили су млади људи који су се школовали у иностранству. Они су се враћали у отаџбину „с новим погледима и критичким стајалиштем о режиму и стању у земљи“, а нарочито су присутне либералне идеје које су подстицале борбу против самовоље власти, односно залагање за уставност, законитост и већу улогу народног представништва у политици. Истовремено, историјски извори указују да су током 19. и 20. вијека страначки сукоби и свађе, боље рећи страсни приватни обрачуни између пријатеља, често и кумова, преливали свеукупан политички живот у Србији. Парохијална, традиционалистичка обиљежја политичке културе у српском друштву била су таква да се политичка партија доживљавала као породица, а њен лидер имао је статус попут ауторитарног оца. Било је врло мало истинског политичког дискурса, принципијелних програма и позиција, а поготово политичке досљедности. Хаотично стање се, према бритким запажањима Јована Скерлића, огледало у томе да су најјаче, често и једине побуде биле „апетит“ и „инаг“, односно да је све било дозвољено: политичко лицемјерство, неприродне коалиције, издаја етике и савјести, олака преокретања мишљења. Одговорност, међусобно уважавање и политичка толеранција не само да нису постојали, већ су се неистомишљеници уклањали на све начине. Тако се држава доживљавала као пуко средство за остваривање партијских и приватних интереса. Иако је за вријеме династије Обреновића донесено неколико устава (1835, 1838, 1869, 1888. и 1901. године), њихова власт је остала запамћена као апсолутистичка, уз ријетке бљескове реформаторских идеја. С друге стране, период владавине краља Петра I Карађорђевића (1903-1918), славног ратника, али и присталице либералних и демократских вриједности, представља прекретницу у

¹⁹ Црњански М. (2000): *Политички списи*. Београд: Штампар Макарије, Подгорица, Октоих, с. 18.

стварању грађанског друштва, јачању уставности, парламентаризма и културних потенцијала у српском народу (овај период започео је неславним догађајем, Мајским превратом, који је наишао на ужа-савање европске јавности и послије чега је дошло до увођења санкција од стране неких западних држава, чија штампа је Петра I прозивала као главног инспиратора завјереника). И данас, када се разматра неопходност да се Срби врате својој демократској традицији, мисли се на вријеме владавине Карађорђевог унука Петра. Побједи које су их прославили у два балканска рата несумњиво су посљедице друштвеног препорода који им је претходио. Такође, српски народ је побједоносно дочекао и крај Првог свјетског рата, чак да буде и надамак остварења свог старог идеала о уједињењу српског народа у једну државу, иако је само годину двије прије тога проглашен уништеним. „И тада ту, пред самим циљем, ми смо Срби скренули са свог петовјековног историјског српског пута на југо-словенску странпутицу и своју крваво заслужену побједу искрцали на споредни несрпски (и противсрпски) колосјек.“²⁰ Иако је непосредно послије тога Андрић помислио да је стварањем Југославије завршена „она кобна линија српске историје што се без престанка креће између клања и орања“²¹, ова заблуда ће се тек крваво платити у Другом свјетском рату, а након поновљење грешке, инспирисане новом идеолошком обландом - и у трагичном распаду Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, грађанском рату и НАТО-агресији. Зато ће у 21. вијек Срби ући понижени и прогнани са својих вјековних територија, Лике, Баније, Кордуна, дијелова Славоније, Крајине, западне Херцеговине и, на крају, из самог срца своје државности, са Косова и Метохије.

На српској политичкој сцени, као и цијелом европском политичком простору, као посљедица социјалне кризе, препознатљива је тенденција скретања удесно, а као реакција на политику западних сила према Космету и Републици Српској, видљиви су етноцентризам и „антизападњаштво“. Зоран Стојиљковић истиче двије кључне посљедице актуелне кризе, укључујући и кризу вриједносних и политичких концепата. „Једну, на партијско-политичкој сцени, чине идеолошки метеж, позајмице и трансфери из различитих традиција у настојању да се задобије што шира подршка бирача. На другој, политичко-културној страни, то доводи до све распрострањенијег неповјерења грађана у политичке актере и институције и размаха политичког цинизма и индиферентности.“²²

²⁰ Тривунац С. (1973). *Српски народ данас*. Мелбурн: Српска мисао, с. 15.

²¹ Екмечић М. (2010). *Дуго кретање између клања и орања* (треће допуњено издање). Београд: Ево-Џунти, с. 371.

²² Стојиљковић З. (2011). „Партијске идеологије, европски политички простор и Србија“, у *Годишњак* Факултета политичких наука Универзитета у Београду, бр. 6, с. 112.

Треба напоменути да је током 20. вијека српски народ живио под ауторитарном влашћу, под диктатуром коју је 1929. године завео краљ Александар I Карађорђевић, након Другог свјетског рата услиједио је период Титове владавине, а значајан број савременика на сличан начин карактерише и вријеме Слободана Милошевића. Како било, обиљежја популизма и поданичке културе представљала су доминантну компоненту сваке владајуће идеологије, што је онемогућавало афирмацију демократских начела. Посљедице такве политичке праксе и данас представљају највећу препреку друштвених промјена. Бројне буне, устанке и ратове, укључујући и грађански сукоб из 1991-1995. године, српски народ је војевао под паролом „за крст часни и слободу златну“, али су га интереси свјетских сила, властите политичке илузије и идеолошке заблуде, водиле ка националним трагедијама, огромним страдањима, различитим облицима поробљавања, расхристовљења и идентитетске кризе. Међутим, када је ријеч о остваривању неког од савремених српских снова, испуњавању једне од народних тежњи, могло би се рећи да је највећи идеал српског народа у Босни и Херцеговини након распада југословенске државе отјелотворен у стварању Републике Српске (проглашена 9. јануара 1992. године, а као ентитет у БиХ међународно призната Дејтонским мировним споразумом 21. новембра 1995, који је званично потписан 14. децембра исте године у Паризу). Иако је од свог постанка Република Српска била мета војничког, дипломатског, медијског, економског и културног атаковања и оспоравања, њеним егзистирањем остварују се два вишевијековна идеала српског народа који живи западно од Дрине:

- идеал државности (иако Република Српска није самостална и независна држава, ни дио својевремено сањаних и проглашаваних уједињених „српских земаља“, она остварује висок степен аутономије, има бројне елементе државности и капацитет да и даље гради и јача своје институције)
- идеал слободе (иако постоје снажне унитаристичке оријентације од стране првенствено бошњачке политике, у децентрализованој државној заједници српски народ више није потчињен Сарајеву, као конститутиван и равноправан народ своје интересе може да чува и остварује и посредством заједничких органа. Посљедњих година јењава протекторатско дјеловање ОХР-а, Канцеларије високог представника за БиХ, а улога Европске уније, званичника из Вашингтона, Њујорка и Брисела, колико год била облик спутавања слободарске идеје, подједнако је и резултат властитог политичког избора и одређења да Република Српска и БиХ саучествују у европским интеграционим процесима).

Међутим, да би опстала као ентитет који је створен уз огромне жртве и чврсту одлучност, неопходно је да Република Српска континуирано и развојно бива штићена и афирмисана политиком која се темељи и руководи разумом (самосвјешћу, компетенцијом, одговорношћу,...), али и да истовремено буде надахнута идеалима

(бољег живота њених грађана, социјалне правде, демократског развоја, заштите и промоције људских права, учвршћивања повјерења у институције, политичком и вјерском толеранцијом, уређивањем области образовања, здравства, борбом против криминала и корупције). Политички живот у Републици Српској током цијелог послјератног периода оптерећен је страначким сукобима, личним обрачунама и свађама лидера које се преносе на партијске антагонизме и карактеришу цјелокупан друштвени живот. Чести изборни циклуси условљавају поплаву популистичког и демагошког јавног наступања, доминирају обиљежја ауторитаризма и подаништва, умјесто информативне и аналитичке функције, сучељавања различитих аргумената и идеја, масовни медији његују илузије и промовишу идеологију владајуће елите.

Да би се не само политички утврдила, већ и реализовала као истинско историјско постигнуће српског опредјељења ка државотворности, слободољубљу и саборности, што је компатибилно и националним и демократским вриједностима, Републици Српској потребни су јасни идеали грађанског друштва према којима ће се оријентисати политичке елите, градити културна политика, који ће мобилисати креативне потенцијале јавности и на којима ће се васпитавати будући нараштаји. Због тога актуелна генерација политичке и интелектуалне елите мора властитим примјером да покаже ка остваривању (којих) циљева стријеми. Само општи културни идеали могу дати вриједност неком народу, као што је сматрао Слободан Јовановић. У супротном, политичко подземље помрачиће све народне идеје, без којих српски национални идентитет, па тако ни Република Српска, не могу опстати.

THE WANDERINGS OF THE SERBS FROM IDEOLOGIES TO IDEALS

Dorde Vuković, Ph.D., Assistant Professor

Abstract: Presented as the most desirable of achievements, the ideas of maximum values, the measure of wholeness and moral perfection, or the best theory of constitution of society, ideals have been the basis for social action throughout human history. Each era influenced significantly our political legacy, not only through their achievements but also ideals. The Kosovo Testament is regarded as the eternal and most sublime ideal of the Serbs, their soul, the ideal foundation, the core of their identity, a historical concept, people's ideal, preference for freedom and statehood, congregation, loyalty, and self-sacrifice. The attitude toward that ideal has served as a measure for strengthening their collective consciousness and led toward spiritual and moral stability, determined political processes and influenced diplomatic and other decisions. The question remains whether the modern generations of Serbs have betrayed the ideals for which their ancestors lived and died; whether they have been inspired by certain ephemeral values and tempting illusions, or they have started an irreversible, opposite discourse leaving behind the traditional consciousness and collective memory in ruins; whether, instead of the old, unrealized ideals, they have been creating the new ones, or perhaps they live life devoid of any lofty ideas, visions, and dreams. If the ideals about Kosovo have been regarded as the most stable and lasting ones, then the ideas like the ones about pan-Yugoslavia and communism have been considered today as pernicious illusions, ideological self-eradication and the like. Many people argue that the same could be applied about the idea of 'Europeanization'

of Serbian society. However, despite the predomination of inspirational ideas springing from the Serbian tradition in contemporary political life as a political leitmotif used by public figures, it is obvious that they have been extremely simplified in everyday practices, thus proving that they are nothing but a political propaganda and the abuse of the ideals; however, at the same time, it can be taken as an argument that they are still alive in the minds of people. Can the Republic of Srpska be considered as the embodiment of the common idea of the Serbs living on the western bank of the Drina River about their freedom and statehood? How is it to be preserved, at the same time renewing the old ones and reviving the new political ideals?

Key words: *ideals, people's ideas, political tradition, collective memory*

ЛИТЕРАТУРА

1. Батлер К. (2012). *Посмодернизам – сасвим кратак увод*. Београд: Службени гласник
2. Бернс Д. (1993). *Политички идеали*. Ниш: Градина
3. Драшковић Б. (2013). *Његош, дипломата-државник- пјесник*. Београд: ННК интернационал
4. Ђурић М. (1968). *Хуманизам као политички идеал*. Београд: Српска књижевна задруга
5. Екмечић М. (2010). *Дуго кретање између клања и орања* (треће допуњено издање). Београд: Ево-Ѓиунти
6. Зерзан Ј. (2004). *Анархопримитивизам против цивилизације*. Загреб: Јесенски и Турк
7. Кеџмановић Н. (2011). *Елементи владавине*. Београд: Факултет политичких наука у Београду, Чигоја штампа
8. Лиотар Ж. Ф. (1988). *Посмодерно стање*. Нови Сад: Братство и јединство
9. Малуф А. (2009). *Поремећеност света*. Београд: Лагуна
10. Манхајм К. (1978). *Идеологија и утопија*. Београд: Нолит
11. Матић М. (2000). *О српском политичком обрасцу*. Београд: Службени гласник СРЈ, Удружење за политичке науке
12. Ролс Џ. (1998). *Теорија правде*. Београд: ЈП Службени гласник. Подгорица: CID
13. Сењобос Ш. (2013). *Упоредна историја европских народа*. Београд: Дерета
14. Слијепчевић Ђ. (2011). *Српска ослободилачка идеја*. Београд: Нова искра (репринт издање)
15. Сол Џ. Р. (2010). *Несвесна цивилизација*. Београд: Карпос
16. Становић В. (2003). *Власт и слобода*. Београд: Удружење за политичке науке, Чигоја штампа
17. Стојиљковић З. (2011). „Партијске идеологије, европски политички простор и Србија“, у *Годишњак* Факултета политичких наука Универзитета у Београду, бр. 6, стр. 105-119.
18. Тадић Љ. (2002). *Парергон*. Београд: Филип Вишњић
19. Тривунац С. (1973). *Српски народ данас*. Мелбурн: Српска мисао
20. Ћирковић С. (2004). *Срби међу европским народима*. Београд: Equilibrium
21. Хаверић Т. (2011). „Трећи идеал“, у *Филозофска истраживања* 122. Год. 31. Св. 2. стр. 417-426.
22. Хејвуд Е. (2005). *Политичке идеологије*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства
23. Црњански М. (2008). *Политички списи*. Београд: Штампар Макарије, Подгорица: Октоих
24. Чупић Ч. (2002). *Политичка антропологија*. Београд: ФПН, Чигоја
25. Шушњић Ђ. (2004). *Драма разумевања*. Београд: Чигоја штампа